

Magyarország helye Közép-Európában (Geopolitikai megfontolások)

MEZEI BALÁZS

Magyarország jelene és jövője szempontjából döntő fontosságú annak elemzése, hogy az ország milyen politikai, gazdasági és kulturális helyet foglal el szűkebb környezetében, Közép-Európában. Közép-Európa fogalmát több értelemben vehetjük. „Egész” Közép-Európa huszonnégy országot foglal magába, amelyek Németország, Lengyelország, Ausztria, Svájc, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Horvátország, Észtország, Lettország, Litvánia, Oroszország (a kalinyingrádi terület), Fehéroroszország, Ukrajna, Románia, Moldávia, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Albánia, Makedónia és Bulgária. „Nagy” Közép-Európának nem része Németország, Fehéroroszország, Ukrajna, Moldávia, Bulgária, Makedónia és Albánia. „Kis” Közép-Európa pedig csak Ausztriát, Csehországot, Magyarországot, Szlovákiát, Horvátországot és Szlovéniát foglalja magába. Közép-Európa élesen eltérő hagyományú országokat tartalmaz: a legjelentősebb különbség az ortodox keresztény és a protestáns–katolikus hagyományok közt áll fenn. Ez a választóvonal rekeszti el a Nagy Közép-Európától Fehéroroszországot, Moldáviát, Romániát, Szerbiát, Bulgariát, Makedóniát és Albániát; és a földrajzi adottságon túl ez határolja a legmarkánsabban Kis Közép-Európa országait. Németország elkülönítését Nagy Közép-Európától az 1945 után kialakult francia–német szövetség indokolja, amely Németországot inkább a nyugat-európai országokhoz kapcsolja. Ukrajna, Románia és Bosznia-Hercegovina helyzete kétfős. Ukrajnában erős a görög katolikus hagyomány befolyása. Románia nyugati területén ugyancsak jelentős a katolikus–protestáns hatás; és hasonló érvényes Bosznia-Hercegovinára.

Közép-Európa egyik fogalma sem választható el Európa egészétől. Európa politikai helyzetének meghatározó ténye még mindig a Szovjetunió összeomlásával kialakult hatalmi vákuum. Ezt a vákuumot már évekkel ezelőtt meg lehetett volna szüntetni, hiszen a politikai események természete szerint egy hatalmilag kiüresedő térség csak akkor marad hegemonia nélkül, ha nem határos meggyőző fölényű hatalmi központtal. Európa nyugati felében azonban létezik ilyen képződmény. Ezért némi csodálkozással szemlélhetjük azt a tényt, hogy a fő ellenség összeomlása után egy évtizeddel a felszabadult közép-európai területek jelentős részében még mindig hatalmi vákuum van. E tényt vagy természetellenes tehetetlenség, vagy éppen ellenkezőleg, jól megfontolt taktika magyarázhatja. A megértéshez közelebb visz annak felismerése, hogy Nyugat-Európában nem egy, hanem két hatalmi központ létezik, amelyek együttműködése első látásra sem problémamentes. Az Európai Unió hatalmi szerkezete a francia–német szövetségen alapul, amely ténylegesen

Franciaország befolyását jelenti, amit kifejez, hogy a francia hadsereg mind a mai napig fenntartja szerződéses katonai jelenlétét az 1945 után megszállt német területeken. Ráadásul Franciaország és a NATO kapcsolata az együttműködés ellenére sem felhőtlen; Franciaország cselekvése nem függ minden további nélkül a NATO felső vezetete meghozott döntésektől. Ez a bonyolult képlet jelzi, hogy Európa hatalmi vezetete két, részben ellentétes törekvést tartalmaz: egyrészt Franciaország önálló hatalmi tényét, másrészt a NATO szövetségének a tényét. Franciaország elemi érdeke, hogy a Németországgal fennálló politikai, gazdasági és katonai szövetsége fennmaradjon. Németország érdeke ugyancsak e szövetség fenntartása, ám egyben saját gazdasági érdekeinek érvényesítése a kelet-európai területeken. A NATO-nak érdeke a francia–német szövetség megőrzése, ám globális elkötelezettsége miatt nem érdeke a francia–német kapcsolat egyensúlyának megbontása. De az Unió keleti kiterjesztése Franciaország szempontjából azzal a veszéllyel jár, hogy nem lesz képes a jelen formában fenntartani a francia–német szövetséget, hiszen a kiterjesztés miatt Németország szerepe aránytalanul megerősödhet. Ezért Franciaország érdekei azt diktálják, hogy vagy egyáltalán ne járuljon hozzá az Unió bővítéséhez, vagy csak olyan formában, amely meggátolja a német befolyás megerősödését, és biztosítja Franciaország politikai–gazdasági pozícióit az új térségekben.

Ezzel szemben a NATO keleti kiterjesztése határozottan célja a katonai szövetségnek. Ha ez nem történik meg, a NATO globális célkitűzései kerülhetnek veszélybe, amennyiben Európa katonai ellenőrzése döntő fontosságú az eurázsiai térség befolyásolása szempontjából. Ezért a NATO és az Európai Unió ma jellemző érdekei ezen a ponton némileg elágaznak. Ez a divergencia ugyan – a NATO-bővítésnek köszönhetően – ma már nem jelent katonai vákuumot Nagy Közép-Európa nyugati övezetében, ám nyitva hagyja a kérdést, hogy a térség politikailag milyen irányban fejlődik. Ezen a ponton nem szabad lebecsülnünk az Unió és a NATO részleges érdekeltetését: a NATO nem érdekelt abban, hogy az Unió úgy terjeszkedjék kelet felé, hogy eközben csak a francia politikai szempontokat érvényesítse. Ez ugyanis azt a veszélyt villantja föl, hogy Franciaország mint Európa legfontosabb politikai hatalma olyan politikát kezdeményezhet, amely részben vagy egészében eltér a NATO globális céljaitól; ez viszont megrendítheti a NATO helyzetét. Ezért a mai Közép-Európában némi versengés észlelhető a NATO és az EU-törekvések között. E divergencia ollójában jelenleg tere nyílik különféle politikai kezdeményezéseknek. Ezek határát a kialakult katonai helyzetből fakadóan az uniós célkitűzések leginkább a NATO-érdekek közvetítésével korlátozhatják. A NATO érdekek mellett más célok is befolyásolják e térség politikai mozgásterét, ám ezek nem katonailag, hanem gazdasági vagy gazdasági-politikai nyomásgyakorlásban jelennek meg. Ennek jelentőségét nem szabad alábecsülni, de tisztán kell látni korlátozottságukat.

Közép-Európa legnagyobb politikai játéktérrel rendelkező állama Lengyelország. Az Unió politikai stabilizálásának egyik lehetséges forgatókönyve szerint (amely Z. Brzezinski egyik kedvenc gondolata) az Unió mai francia–német szövetségét ki kell bővíteni francia–német–lengyel–ukrán szövetséggé. De amíg a francia–német–lengyel szövetség gondolata talán egybevág az Unió mai érdekstruktúrájával, Ukrajna csatlakozása ugyanazt a nehézséget veti fel, mint általában az Unió keleti bővítése. A

jelentős területű, nyersanyagforrású és lakosságú Ukrajna bevonása az Unióba ugyanúgy okozhatja Franciaország elszigetelődését és Németország felértékelődését, mint egyáltalán az Unió keleti bővítése. Ezért Franciaország inkább csak a lengyel partner bevonásában, illetve a lehetséges szövetségesek távoltartásában érdekelt, ami fenntarthatja a hatalmi vákuumot Európa keleti felében. E vákuum kiküszöbölésének alternatív módja egy Franciaországgal szövetséges Oroszország megerősödése lehet, ami azonban ma még a képzelet világába tartozik; s különösen nem oldja meg Ukrajna problémáját. Ukrajna ugyanis – egy zártan felfogott francia–német–lengyel tengely kialakulása következtében – automatikusan Kis Közép-Európa felé tájékozódna.

Ez utóbbi talán elkerülhetetlennek tűnik, mivel Franciaország minden jel szerint jelenleg inkább elzárkózik a szövetség ukrainai kibővítése elől. S ez az a pont, ahol Magyarország közép-európai helyzetének elemzéséhez érkezünk. Az ország töredékállamok zónájában találja magát, melynek hatalmi struktúrája kiforratlan, és amelynek kifejeződését aligha segítik elő az Unió bővítésének mai nyilvános forgatókönyvei. E Kis Közép-Európa kicsiben tükrözi az egész Európa-problematikát: sok apró, részben ellentétes érdekű állammal, amelyek közül egyik sem döntő befolyású. A NATO kiterjesztése Cseh- és Magyarországra csökkentette a hatalmi vákuumot e térségben, de önmagában nem nyújt hosszú távú megoldást. Ukrajna még évtizedekig távol lesz attól, hogy e térséget keletről érdemben befolyásolja; a NATO tehát nem lesz képes egyetlen hatalom dominanciájára építeni jelenlétét e térségben, hanem inkább a számos kisállam együttműködésére kell hogy támaszkodjék. Ennek két kifutási lehetősége van: vagy az történik, hogy a NATO vezetésével katonailag összehangolt országok megmaradnak a mai kaotikus állapotban, ami azonban – az *enrooting*, a beagyazódás hiánya miatt – hosszú távon veszélyezteti a NATO pozícióit is; vagy pedig olyan szerkezeti egységesülés indul meg, amely megerősíti a NATO jelenlétét és az EU-bővítés forgatókönyvei közül azt emeli ki, amely a francia–német–lengyel tengely mellett alközpontok kialakítására is törekszik. Ilyen alközpont Olaszország; és ilyené válhat a kis közép-európai térség. Igaz, a kis közép-európai alközpont elfogadásához Franciaországnak részben át kell hangolnia politikai preferenciáit; de nem elképzelhetetlen, hogy elfogadhatónak tartja ilyen alközpont kialakulását, amennyiben az nem Németország befolyásának növekedését segíti elő. Ha azonban Franciaország, évszázados politikájának megfelelően, inkább e térség atomizáltságát kívánná fenntartani, vagyis – ennek következtében – megpróbálná kivárni egy megerősödő Oroszország ismételt térnyerését e térségben, az nemcsak illuzórikus elképzelés lenne, hanem szembekerülne a NATO globális érdekeivel is. A NATO ugyanis elfogadja Oroszország szövetségét, de csak akkor, ha ez nem veszélyezteti európai pozícióit.

Míndezek miatt Kis Közép-Európa önálló politikai formálódása a NATO számára fontos, az EU számára pedig tolerálható, vagy csak közvetve utasítható el. Kis Közép-Európa az említett államokon felül jelentheti még Bosznia-Hercegovina bevonását, esetleg Románia és Szerbia csatlakozását. Ez utóbbi valószínűségét gyöngíti a hagyományos francia stratégia, amely Romániában és Szerbiában a német befolyás terjedésének gátját látta és látja. Ezzel szemben megvalósíthatónak tűnik Kis Közép-Európa egységesülése akár Csehországgal, akár nélküle. Lássuk világosan: e térség centrumában a fejlett Ausztria és a gyorsan fejlődő Magyarország áll; s egységesülése

nem képzelhető el másként, mint e két ország egyre szorosabb gazdasági, kulturális és politikai összefogásaként. Mindez erősen függ a belpolitikai helyzettől; mert tapasztalhattuk, hogy például az SPÖ kormányzása idején az osztrák csatlakozási retorikát a gyors EU-bővítést elutasító állásfoglalások sora árnyalta, s nem kétséges, hogy – a francia politika elveinek ismeretében – ezen utóbbiak fejezik ki inkább a dolgok valós állását. A mai osztrák kormány azonban bővítéspárti akkor, ha a bővítés tartalmazza az osztrák érdekek beszámítását is. Ehhez tegyük hozzá, hogy Magyarország vezető politikai pártjai retorikájukban ugyan eltérnek egymástól az ország közvetlen külpolitikáját illetően, de pragmatikus alapon jól látják az ország alapérdekeit. E közösségen sokat ront az MSZP örökölt kompromisszumos taktikája, amely mindenkor hajlandó volt a lokális érdekeket alárendelni erőszakos külső érdekeknek.

Mi tehát Magyarország lehetősége ebben az összefüggésben? Nem más, mint a magyar–osztrák kapcsolatok megerősítése. Leszögezhetjük, hogy Kis Közép-Európa politikai egységesülése a különleges magyar–osztrák kapcsolatoktól függ. Az a törekvés, amely e kapcsolatot erősíti, jól artikulált Közép-Európát kíván; s az, amely ezt gyengíti, atomizált és hosszú távon ismét orosz befolyás alá helyezhető Kis Közép-Európában gondolkodik. E kapcsolatot jelenleg két fő tényező gátolja: egyrészt az, hogy Ausztria nem tagja a NATO-nak; másrészt az, hogy a schengeni határ Ausztria és Magyarország között húzódik. Míg az első probléma elhárítható, a másik probléma megoldása nem érdeke azoknak, akik az Unió bővítését alárendelik a centralizáció kérdésének. Ennek ellenére lehetségesnek tűnik a magyar–osztrák kapcsolatok erősítése, hiszen ez érdeke a NATO-nak. Ugyanígy NATO-érdeknek számít a többi kis közép-európai ország bevonása e kapcsolatrendszerbe is, ideértve Ukrajnát is.

Hosszabb távon egy megerősödő Kis Közép-Európa a NATO európai jelenlétének meggyökerezését szolgálja, ami egybevág a NATO globális érdekeivel. Az „enrooting problem”, vagyis a NATO helyi beágyazódása azért fontos kérdés, mert a globális versenyben azok a hatalmak vannak előnyös helyzetben, amelyek egy adott területen „meggyökeresedett” háttérre támaszkodhatnak. Ez utóbbi előmozdítása végett érdemes megfontolni, hogy legalábbis Kis Közép-Európa jövőjét nem foghatjuk-e fel olyan modell keretében, amely nem az „amerikanizmus” mértéktelen importját jelenti, hanem – Dél-Korea helyzetéhez hasonlóan – inkább az amerikanizmus védőpajzsának felhasználását más befolyásokkal szemben és a saját jelleg védelmében. Ugyancsak hosszabb távon nézve e tendenciák megerősödése az Unió érdekeit is szolgálja. Hiszen ezzel olyan alközpont jön létre Európában, amely közvetlenül nem függ Németországtól, tehát nem fenyeget azzal, hogy a német befolyás megerősödése következtében Franciaország aránytalanul elszigetelődne e térségben.

A kis közép-európai alközpont kialakulásával Magyarország külpolitikai mozgástere nagyban kitágul; gazdasága egy viszonylag jelentős régió középpontjába kerül, ami növekedését minden eddiginél jobban felerősíti; végül, de nem utolsó sorban a jól meghatározott magyar érdekek oly módon válnak képviselhetővé és képviselendővé, hogy nem egy másik ország ellen irányulnak, hanem egybevágnek az egész térség közös és jól tagolt érdekeivel. Ezzel a térség egésze példátlan fellendülés

áramába kerülhet, és hozzájárulhat valamennyi érintett ország hosszú távon is megmaradó stabilitásához és harmonikus kapcsolatához.